

OSMANLILIK VE İSLÂMCIILIK KARŞISINDA TÜRKÇÜLÜK

Ötüken Neşriyat, 2017, 236 Sayfa, ISBN: 978-605-155-565-2

Mehmet Kaan Çelen

(Kitap İncelemesi)

İbrahim Çakır

Orcid: 0000-0002-9863-2510, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD.

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Nisan 2020

Kabul tarihi: 13. Kasım 2020

Article history:

Received 10 April March 2020

Accepted 13 November 2020

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapan Mehmet Kaan Çelen'in *Osmanlılık ve İslâmcılık Karşısında Türkçülük, II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi ve Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik* adlı eserleri dikkat çekmektedir. Çelen, bu eserlerinin yanısıra çeşitli dergi, gazete ve internet sitelerinde yayımlanmış pek çok makale ve yazısı ile tarih bilimine katkıda bulunmuştur.

Mehmet Kaan Çelen'in *Osmanlılık ve İslâmcılık Karşısında Türkçülük* adlı eseri 2007 yılında Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmıştır. Eser Osmanlılık, İslâmcılık ve Türkçülük fikirleriyle ilgili tartışmaları konu edinir. Eserde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta Rusya ve İngiltere olmak üzere Türk ve İslâm dünyası üzerine çöken emperyalizm ile mücâdele konusunda Osmanlı aydınının ürettiği fikirlerin çatışan ve benzeyen yönleri ele alınmaktadır.

Çalışmada Türkçülük ile ilgili kısımlar daha çok Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'nın görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bunun yanısıra Ahmed Ağaoğlu (Agayef), Ömer Seyfettin ve Fuad Köprülü gibi isimlere de Türkçülük açısından yer verilmekte ve bu husustaki görüşleri alıntılanmaktadır. Türkçülük karşısında yer alan Osmanlılık ve İslâmcılık akımlarının belli başlı simalarının görüşlerine yer verilerek ağırlıklı olarak Yusuf Akçura'nın "*Üç Tarz-ı Siyaset*" adlı makalesi açısından konu değerlendirilmektedir. Ayrıca *Üç Tarz-ı Siyaset'e* eleştiri mahiyetindeki Ali Kemal'in "*Cevabımız*" ve Ahmed Ferid'in "*Bir Mektup*" adlı makalelerine de uzunca yer verilmekte, onların Osmanlılık ve İslâmcılık hususundaki görüşleri ortaya konulmaktadır.

Üç bölüm halinde kaleme alınan *Osmanlılık ve İslâmcılık Karşısında Türkçülük* adlı eserin birinci bölümünde, yazarın Önsöz'de de belirttiği gibi, Osmanlı dönemi Türk milliyetçiliğinin derli toplu bir tahlili yapılmıştır. Bu meseleden önce Türkçülüğün ne zaman doğduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Yazar bu hususta şu görüşü ileri sürmektedir:

"Milliyetçiliğin ne zaman doğduğu meselesi, Türk milliyetçiliği özelinde de bir sorun alanı olarak durmaktadır. Türk milliyetçiliğinin doğuşunu modern dönemin gerilerine götüren, Türk milliyetçiliğinin tarihini Türklerin tarihiyle eşitleyen pek çok ilkçi metin bulmak mümkündür. Milliyetçiliği, "milliyetçilik" veya benzer bir kavramla isimlendirilmemiş bile olsa tarihin her döneminde ve hemen her toplulukta var olan tabii bir mensubiyet ve dayanışma duygusu ile açıklayan, Türklerin tarihî devamlılığı için de bu mensubiyet duygusunu asgarî şart olarak koşan metinler olduğu gibi; Oğuz Kağan Destanı, Mete Han, Çi-Çi Han, Orhun Abideleri, Dîvânü Lugâtî't Türk, Ali Şir Nevaî, Karamanoğlu Mehmet Bey, Âşıkpaşa ve Âşıkpaşazâde gibi tarihî kişi ve metinlere atıfla tarihte kendini açık bir surette gösteren ve bugünküne çok benzeyen bir Türk milliyetçiliğinden bahseden isimler de vardır."

Bundan sonra yukarıdaki soruya cevap olarak, "Türk milliyetçiliğinin tarihini, Türklerin tarihiyle eşitleyen görüşler, kahir ekseriyetle bu yönde bir dikkatin ortaya çıktığı Cumhuriyet dönemine aittir."

Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ibrhmckr.2018@gmail.com.

E-ISSN 2602-3377. © 2017-2020 TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

demektedir. Bu hususta konuyu biraz daha derinleştiren yazar, Türk milliyetçiliğinin doğuşu problemiyle ilk defa ilgilenen ve bu ilgiyi sürekli canlı tutan kişinin Yusuf Akçura olduğunu belirtmektedir. Onun *Üç Tarz-ı Siyâset* adlı eserini değerlendirdikten sonra Türkçülüğün gelişmesinde diğer bir önemli isim olan Ziya Gökalp'ten ve eserleri olan *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak* ile *Türkçülüğün Esasları*'ndan da kısaca bahsetmektedir.

Yazar, Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışını üç ayrı döneme ayırmaktadır. Birinci dönemde II. Mahmud ve Tanzimat devirlerini, Türk milliyetçiliğinin kuluçka dönemi adını verdiği ikinci dönemde 1865 yılından Balkan Harbi'ne kadar olan zamanı, üçüncü dönemde ise 1918 yılına kadar olan olayları ele alarak bu dönemleri açıklamakta, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in bu dönemleri nasıl değerlendirdiklerini belirtmektedir. Eserde, "Türkçülüğün Tarihi" başlığı altında Yusuf Akçura ile Ziya Gökalp'in Türkçülük hususundaki görüşleri tahlil edildikten sonra ilk Türkçüler olarak Ziya Paşa, Şinasî, Cevdet Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Süleyman Paşa ve Ahmed Mithat Paşa'nın adları zikredilerek her birinden kısaca bahsedilmektedir. Yine aynı başlık altında, II. Abdülhamid devrinin son yıllarındaki Türkçülük hareketlerinden bahsedilerek bu dönemin Türkçü isimleri olan Necib Âsım, Veled Çelebi, Bursalı Mehmed Tahir, Şemseddîn Sâmî, Mehmed Emin, İkdamcı Ahmed Cevdet, Tunalı Hilmi, Ahmed Hikmet, Ağaoğlu Ahmed, Hüseyinzâde Ali ve Akçuraoğlu Yusuf'un adları zikredilerek hepsinin ayrı ayrı görüşlerine yer verilmektedir.

Birinci bölümün içerisinde alt başlık olarak ele alınan "Organize Türkçülük" kısmında, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Türkçülük akımının gelişmesinde oldukça önemli bir yer tutan Türk Derneği, Türk Bilgi Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocakları ve Genç Kalemler isimli kuruluşlara ve bunların faaliyetlerine yer verilmektedir. Bu kısmın başlarında şunlar söylenmektedir:

"Meşrutiyet döneminde Türkçülük; Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı, Türk Bilgi Derneği gibi teşkilâtlar; Türk Derneği, Türk Yurdu, Genç Kalemler, Halka Doğru, Türk Sözü, Millî Tettebbular, İslâm Mecmuası, İçtimâiyât Mecmuası, Yeni Mecmua gibi süreli yayınlar ve Ziya Gökalp, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Ağaoğlu, Ahmed Hikmet, Hamdullah Suphî, Mehmed Emin, Hüseyinzâde Ali, Necib Âsım, Veled Çelebi, Ali Canib, Celâl Sahir gibi simâlar tarafından temsil edilmiştir."

Birinci bölümün son kısmında ise "Türkiye Dışında Türkçülük" alt başlığı ile Kırım, Kazan ve Azerbaycan'daki Türkçülük hareketleri hakkında açıklamalar ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu kısımda Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali gibi isimlerin Türkiye'ye gelişlerinden bahsetmekle birlikte, Kırım ve Türk dünyasının diğer kısımlarında oldukça etkili bir isim olan Gaspıralı İsmail Bey'den ve Cedidçilik hareketinden kısaca bahis açılmaktadır. Çalen'in bu ilk bölümü bir giriş mahiyetinde ele aldığı söylenebilir. Eserin isminden de anlaşılacağı üzere, ele aldığı Türkçülük akımını Osmanlılık ve İslamcılık karşısında değerlendirmektedir. Bu bakımdan konu açısından asıl önemli kısımlar, eserin "Türkçülük ve Osmanlılık" başlıklı ikinci bölümü ile "Türkçülük ve İslamcılık" başlıklı üçüncü kısımlarıdır. İkinci ve üçüncü bölümde hem yorumlarıyla hem de alıntlarıyla bilgiler paylaşan yazar, her iki bölümün sonunda "Tartışma" başlığı altında konunun değerlendirilmesi niteliğinde derli toplu bilgiler sunmaktadır.

Eserin ikinci bölümü olan "Türkçülük ve Osmanlılık" başlığında öncelikle Osmanlılığın tarihi hakkında kısaca bilgi verilmekte, ardından dilin sadeleşmesi meselesi hususunda yapılan tartışmalara yer verilmektedir. Bu bölümün esas kısmını ise Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyâset*'i ile Ali Kemal'in cevabı ve Ahmed Ferid'in her ikisini eleştirdiği makalesi ve İslamcılık ile Osmanlılığı savunan Süleyman Nazif ile Türkçülüğü savunan Ahmed Ağaoğlu arasındaki tartışmalar teşkil etmektedir. Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyâseti*'nde Türkçülük, Osmanlılık ve İslamcılığı ele alarak bunların Osmanlı Devleti için faydalı ve zararlı yönleri üzerinde durmaktadır.

Eserde de belirtildiği üzere Akçura, sonuç olarak kesin bir siyasete taraftar olmamakla beraber, Osmanlılığı "beyhûde bir yorgunluk" olarak telakki etmektedir. İslamcılık ve Türkçülüğün de zararlı ve faydalı yönlerini açıklayan Akçura, devlet için hangi siyasetin takip edilmesi hususunda kesin bir görüş belirtmeyerek cevabı okuyucuya bırakmaktadır. *Üç Tarz-ı Siyâset*'e cevap niteliğinde bir makale kaleme

alan Ali Kemal ile hem Akçura'yı hem de Ali Kemal'i eleştiren Ahmed Ferid'in tartışmalarının geniş bir şekilde tahlil edildiği bu bölüm dönemin siyasî ruhunu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Yazar eserinde *Üç Tarz-ı Siyâset* çerçevesinde yaşanan tartışmalardan sonra, Süleyman Nazif ve Ahmed Ağaoğlu arasındaki tartışmalara yer vermektedir. Ahmed Ağaoğlu'nun, *Dârülfünûn*'da vermeye başladığı "Türk Medeniyeti Tarihi" derslerinin notlarını *Türk Yurdu*'nda neşredilmesinden sonra Süleyman Nazif, bu notları vesile bilerek *Türk Yurdu* dergisini ve onun temsil ettiği Türkçülük fikrini eleştiren sert yazısı sonucunda *İctihâd* ve *Türk Yurdu* sütunlarında başlayan Türklük, Osmanlılık, İslâmlık tartışmaları eserde tahlil edilmektedir. Ahmed Ağaoğlu ile Süleyman Nazif arasında yaşanan Türkçülük ve Osmanlılık tartışmalarını değerlendiren yazar, bu hususta taraf ya da muhalif görüş belirten diğer aydınların fikirlerini de mevzubahis etmiştir. Bölümün son kısımda yer alan "Tartışma" başlığı altında ise Türkçülerin Osmanlı Devleti'ne bakış açıları özenle incelenmiştir.

Eserin üçüncü ve son bölümü olan "Türkçülük ve İslâmcılık"ta, öncelikle İslâmcılık fikri tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu hususta yazar, İslâmcılığın ortaya çıkışı hakkında muhtelif görüşler olduğunu belirterek, Cemâleddin Afganî, Seyyid Ahmed Han, Seyyid Emir Han gibi isimler etrafında Mısır ve Hindistan gibi yerlerde bu akımın geliştiğini, Türkiye'de ise *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebilü'r-Reşâd*, *Beyânü'l-Hak* ve *Volkan* gibi dergiler etrafında kümelenen kişiler tarafından temsil edildiğini belirtmektedir. Bunların yanısıra Yusuf Akçura'nın, Türkiye'de İslâmcılığı II. Abdülhamid döneminde devlet siyaseti olan İttihad-ı İslâm'a, Ziya Gökalp'in ise II. Meşrutiyet ile aynı zamanda ortaya çıktığına bağladığı belirtilir. Bu hususlar belirtildikten sonra, ikinci bölümde olduğu gibi, burada da Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyâset*'i üzerinden hem Akçura'nın hem de Ali Kemal ve Ahmed Ferid'in İttihad-ı İslâm hakkındaki görüşleri açıklanmaya çalışılmakta ve ortaya çıkan görüşler yazarın perspektifinden değerlendirilmektedir. *Üç Tarz-ı Siyâset* üzerinden yapılan tartışmalardan sonra tekrar Süleyman Nazif ve Ahmed Ağaoğlu arasındaki tartışmalara yer verilen eserde ayrıca İslâm ve Milliyetçilik bahsi altında Babanzâde Ahmed Naim ile Ahmed Ağaoğlu'nun tartışmalarına yer verilmiştir.

Eserin sonraki kısmı olan "İslâmcıların Hücûmları Karşısında Türkçülerin İslâmlaşmak Modeli" bölümünde İslâm'da milliyet kavramı üzerinde bazı tartışmalara değinilerek, Türkçülerin, İslâmcıların ve Osmanlıcılarının hücumları karşısında, İslâm'a karşı olmadıkları belirtilmektedir. Ziya Gökalp'in "Türkçülük, aynı zamanda İslâmcılıktır" önermesi bu hususa bir örnektir. Yine Ziya Gökalp'in "Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Osmanlı devletindenim" sözü de Türkçülerin bir orta yol bulmaya çalıştıklarını göstermektedir.

Eserin üçüncü bölümünün sonunda "Tartışma: Millî Din mi? Geleneğin Tasfiyesi mi? yahut Dinli Bir Hayat, Hayatlı Bir Din" başlığı altında İslâm ile Türk arasında bir fark olmadığı, Türk deyince İslâm, İslâm deyince akla Türk geldiği belirtilmektedir.

Eser, Sonsöz, Kaynakça ve Dizin bölümleri ile sona ermektedir.